

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3:32 (417)

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.7>

Мирослав ДНІСТРЯНСЬКИЙ, Наталія ДНІСТРЯНСЬКА

ЕТНОГРАФІЧНІ ВІДМІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КАРПАТ:
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

В статті розкрито особливості етнографічної диференціації українського населення Карпат та обґрунтовано його практичне значення в культурному та економічному розвитку регіону. Зроблено висновок про те, що формування таких українських етнографічних груп як бойки, гуцули, лемки, визначалося роллю різних колонізаційних рухів в заселенні української карпатської гірської місцевості впродовж XIII – першої половини XIX ст., а також особливостями становлення традиційного господарства й традиційної культури в різних природних умовах. Обґрунтовано необхідність вилучення недостовірної інформації щодо поширення етнографічних груп з довідкових матеріалів. Широке поширення традиційно-культурних пам'яток в межах Українських Карпат є передумовою розвитку етнографічного туризму в цьому регіоні, який може успішно поєднуватись з іншими видами туристичної діяльності.

Ключові слова: етнографічні групи Українських Карпат, традиційна українська культура, етнографічний туризм, туристичні ресурси.

Постановка науково-практичної проблеми та актуальність дослідження. Попри цілісність і самобутність середовища карпатської традиційної культури всієї етнічно української гірської місцевості низка чинників зумовили її етнографічну диференціацію. Тому вже на початку XIX ст. помітними стали суттєві відмінності традиційної культури, господарства і побуту трьох основних етнографічних груп Українських Карпат, за якими надалі в етнографічній літературі утвердилися назви *бойків, гуцулів, лемків*.

Пізнання характерних ознак традиційної культури українських горян у процесі безпосередніх емпіричних обстежень з самого початку супроводжувалося спробами пояснити їхнє походження з різних світоглядних позицій, які часто були ідеологічно заангажованими. Особливо методологічно хибними, але найбільш поширеними і сьогодні як на популярному рівні, так і в середовищі деяких науковців, є різні версії про становлення карпатських етнографічних груп поза процесами загальноукраїнського етногенезу. Зокрема, щодо їхнього походження від окремих неслов'янських етнічних спільнот (кельтського племені боїв, германських племен герулів, готів та ін.), які загалом не мали відношення до українських етногенетичних процесів. Тому необхідним є пізнання основних чинників, які визначили формування етнографічних відмінностей в контексті загальноукраїнських етнічних процесів та особливостей заселення цієї території.

Об'єктивні знання про походження українських карпатських етнографічних груп, розуміння загальноукраїнської значущості їхньої традиційної культури є передумовою систематизації історико-культурних ресурсів

Українських Карпат в процесі становлення етнографічного туризму, в основі якого надання туристичних послуг через залучення привабливих елементів традиційної культури і побуту етнографічних груп якогось народу.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. В українській та зарубіжній літературі є велика кількість публікацій, присвячених дослідженню пам'яток традиційної культури українських карпатських етнографічних груп. З сучасних авторів слід насамперед виділити праці В. Клапчука, С. Павлюка, Р. Сілецького, М. Тиводара та ін., які акцентували та акцентують увагу на пов'язаності матеріальної та духовної культур мешканців Українських Карпат з українськими культурними артефактами інших регіонів. Разом з тим, у питаннях походження українських етнографічних груп в українській літературі зберігається багато суперечливих підходів, зокрема, щодо гіперболізації ролі окремих слов'янських племен. Водночас в працях таких зарубіжних авторів, як К. Добровольський, Е. Длугопольський, І. Ністор та ін., перебільшено значущість іноетнічних впливів в процесі заселення Українських Карпат та у етнографічній диференціації українського населення.

Поширення різних суб'єктивних версій щодо первинно неукраїнського походження етнографічних груп Українських Карпат перешкоджає формуванню об'єктивної інформаційної основи етнографічного туризму, який у поєднанні з іншими видами туристичної галузі має всі підстави стати точкою росту економіки регіону. Різні аспекти розвитку етнографічного туризму в Українських Карпатах вже частково відображені в публікаціях О. Бергхауера, Ж.Бучко, І. Бочана, В. Великочия, А. Гаврилюк,

В.Рожнкової, Н. Терес, Д. Фодора, В.Шикеринця та інших, однак вони переважно стосуються окремих частин регіону чи використання деяких ресурсів, але відчутною є недостатність праць, які цілісно розкривали б проблему з урахуванням внутрішньо регіональної етнографічної диференціації. З огляду на це, **метою** цієї статті є дослідження основних чинників формування етнографічних груп Українських Карпат в контексті заселення та особливих умов природокористування, обґрунтування пов'язаності їхньої традиційної культури з загальноукраїнською та визначення перспектив її використання в процесі організації етнографічного туризму. Характер дослідницьких завдань визначив і **методологію дослідження**, в основі якої – історико-географічний та порівняльно-культурологічний аналіз.

Викладення результатів дослідження.

Оскільки чимало аргументів щодо формування етнографічних відмінностей українського населення Карпат стосується назв етнографічних груп, то насамперед важливо розглянути їхню етимологію. Незначне поширення цих назв в середовищі самих етнографічних груп дає змогу припустити, що вони не були самоназвами, а мали, безперечно, зовнішнє походження, тобто були т. зв. екзоетнонімами, властиво прізвиськами, які давали представникам етнографічних груп мешканці сусідніх, переважно рівнинних територій, з огляду на деякі мовні чи зовнішні ознаки карпатського населення. Спочатку такі екзоетноніми доволі негативно сприймалися місцевим населенням, але згодом, у процесі розширення позитивної самооцінки своєї етнографічної самобутності під впливом місцевої інтелігенції, представники бойківської, гуцульської та лемківської етнографічних груп почали ставитися прихильно до такої регіональної ідентифікації, а відтак вона поступово ставала й самоідентифікацією. Отже, той факт, що найменування українських карпатських етнографічних груп не є самоназвами, свідчить про те, то виводити від них походження бойків, гуцулів, лемків є недоцільно. Тому найбільш методологічно обґрунтованим є аналіз особливостей формування українських карпатських етнографічних груп через відображення ролі різних колонізаційних рухів у заселенні регіону.

В центрі українського карпатського етнографічного масиву (див. рис. 1) є ареал поширення *бойків*, який охоплює переважно низькогірні та середньогірні краєвиди Східних Бескидів (на південний схід від долини р. Сян), Вододільного і Полонинського хребтів, а також Північні Горгани (до долини р. Лімниця

включно). До територіально-політичних змін 40-х – 50-х років, зокрема, примусового виселення у 1951 році внаслідок обміну територіями з Польщею, бойки проживали і на території сучасної Польщі в суміжних з сучасною Турківщиною та Старосамбірщиною районах (басейн р. Сян до м. Лісько), хоча у цій місцевості уже помітними були й лемківські впливи. У південно-західному напрямі, між Полонинським та Вулканічним хребтом, етнографічні особливості бойків-горян вже не проявляються, а все більш помітними є риси української етнографічної групи *долинян*, основна частина яких розселена в Закарпатській низовині.

Назва «бойки» для позначення населення цієї території виникла лише на початку XIX ст. Найбільш обґрунтованою є версія щодо її походження від часто вживаної мешканцями частки «бойя» у значенні «атожа», «аякже». Показово, що утворення найменувань етнографічних груп від часто вживаних слів є поширеним явищем (це стосується, зокрема, т. зв. *лишаків*, *пуйдяків* та ін). Водночас непереконливим є твердження М. Худаши про можливе походження цієї назви від антропоніма *Бойко*, який на території Бойківщини є практично невідомим [10, с. 25]. Нема підстав виводити походження етнографічної групи бойків від кельтського племені боїв, яке проживало на території сучасної Чехії (звідси і її інша назва «Богемія»), за сотні кілометрів від сучасного ареалу розселення бойків і за багато століть до масового заселення Східних Карпат, тобто до формування бойківської етнографічної групи.

Отже, визначаючись з підходами щодо походження назви бойківської етнографічної групи, зауважимо, що в її основі не могло бути якогось реліктового народу, адже це суперечить історико-географічним передумовам її формування, у т. ч. й тодішньому етногеографічному положенню бойківського ареалу. Очевидно, що визначальне значення у процесах становлення бойківської самобутності, як й інших українських етнографічних груп, мало співвідношення мігрантів у ході заселення цієї території, синтез та поступова консервація їхніх традицій в умовах гірського природокористування. Той факт, що опорними центрами розселення в гірську місцевість Бойківщини стали колишні оборонні пункти Прикарпаття (*Кульчиці*, *Бачина*, *Городище*, *Сілець*), а також інші села, де була зосереджена малопомісна шляхта (колишні дружинники), які діставали право на закладання нових сіл, проявляється у тісній мовно-культурній пов'язаності гірських мешканців Бойківщини та прилеглого Прикарпаття, які зрештою формують єдиний етнокуль-

турний тип [2]. І хоча деякі засновники сіл, а також і їхні родичі, були у минулому трансільванського, але слов'яно-руського походження, все ж основу переселенців у Східних Besкидах та Стрийсько-Сянській Верховині склали вихідці з рівнинних частин Галичини, а також з Волині, а пізніше й Поділля. Водночас постійно доходило туди і осіле та пастуше, також переважно слов'яно-руське, населення з Мармарощини та Молдови з незначними вкрапленнями романської та тюркської людності, що позначилося у топоніміці поселень (села *Волосянка*, *Молдавсько*) [3]. Тому можна зробити висновок, що в процесі становлення культурної самобутності бойківської етнографічної групи простежується найменше іноетнічних впливів.

Отже, самобутність бойків, їхня традиційна культура, які формувалися внаслідок синтезу переважаючого потоку української людності зі рівнинних територій Прикарпаття, Волині і Поділля та деякого допливу людності з Півдня, виділяється розмаїттям, певною архаїкою та значним потенціалом для подальшої загальнонаціональної модернізації.

На південь від бойківського ареалу, аж до румунської етнічної межі, розміщений гуцульський етнографічний район, який охоплює територію найвищих місцевостей Українських Карпат (це південь Горган, Чорногора, Свидовець, Гуцульські Альпи, Чивчини). Через перехідний характер етнографічних меж елементи гуцульської етнографічної культури поширені і в деяких суміжних передгірських місцевостях. Поза межами України гуцули ще проживають у Румунії (у Мармароському і Сучавському повітах).

Яскрава традиційна культура *гуцулів* з самого початку зумовлювала як широке зацікавлення, так і різноманітні політичні спекуляції щодо нібито непеоднаності цієї етнографічної групи з українським етносом. Водночас і фаховий аналіз засвідчував українськість гуцульського діалекту, фольклору та інших культурних елементів, і самі гуцули однозначно підтверджували свою загальноукраїнську ідентичність, жодним чином не протиставляючи свою самобутність загальноукраїнській. Фактично не виявляли гуцули й якоїсь окремої самоідентифікації, спочатку негативно сприймаючи саме етнографічне означення *гуцули*. Це свідчить про те, що ця назва, закріплена за ними, є однозначно зовнішнього походження. А звідси стає очевидно, що при поясненні її етимології недоречно шукати якісь засадничі етноформуючі спільноти з минулого, адже окрема етнічна історія може відобразитися переважно лише в самоназвах, а не в екзоетно-

німах. Тому виводити походження привнесеної і чужої самій групі назви *гуцули* від подібних за звучанням етнічних спільнот минулого (германських племен герулів, готів, тюркського племені огузів), які проживали за багато століть до заселення Гуцульщини, цілком безпідставно. Це стосується й спроб пов'язати назву гуцули та уличі, яке запропонував В. Кобилянський [5], хоча об'єктивно нащадки уличів так чи інакше брали участь у заселенні цього району, але їхня самоназва (уличі) аж ніяк не могла вплинути на зовнішнє найменування цієї етнографічної групи (гуцули). Тобто назва *гуцул* аж ніяк не вказує на походження відповідної етнографічної групи. Можна лише дискутувати з приводу того, які конкретно ознаки гуцульської етнографічної групи могли відобразитися в цьому екзоетнонімі. З цього приводу є декілька версій, кожна з яких має аргументи як «за», так і «проти». Найбільш поширеною серед них є версія щодо походження від румунського слова «гоц» – розбійник, яку поділяли, зокрема, В. Гнатюк, Я. Головацький, І. Крип'якевич, І. Огоновський та ін., через отождоження гуцулів з учасниками опришківського руху XVI–XVIII ст. Але породжує сумніви той факт, що ця некоректна румунська назва, яка, на думку, Б. Кобилянського, у такому варіанті не є вживаною у самій румунській мові, могла дістати широке поширення на позначення української етнографічної групи серед іншого українського населення [5]. Цілковито не відкидаючи такої етимології слова *гуцул*, варто звернути увагу на інші ймовірні варіанти. Зокрема, доволі аргументованим є походження слова *гуцул* від українського діалектного дієслова *гуцати* (гойдати), зважаючи на те, що мешканцям Гуцульщини доводилось багато гойдатись (гуцатись) разом з своїми кінями, долаючи великі відстані. В. Шухевич вважав, що самі мешканці карпатських верховин саме так і називали своїх коней [11]. Окрім того, прізвища, утворені від дієслова *гуцати* (*Гуцал*, *Гуцало*), є доволі поширеними і на Покутті, і на Поділлі, і на Буковині.

Отже, неоднозначність варіантів етимології слова *гуцули* лише ускладнює пояснення формування характерних етнографічних ознак цієї групи. Разом з тим важливий матеріал до розуміння цієї проблеми дає аналіз процесів заселення та ролі у них різних колонізаційних рухів. На відміну від Бойківщини, на заселення Гуцульщини найбільше вплинув міграційний потік руського (давньоукраїнського) населення з рівнинної частини сучасної Буковини та Покуття (це були нащадки тиверців й меншою мірою уличів), що підтверджується культурно-

етнографічною близькістю гуцулів та покутян і буковинців рівнинної місцевості. Але доходили туди і нащадки різних тюркомовних груп Причорномор'я (печенігів, половців). З огляду на високогірний характер рельєфу тут порівняно більшим був вплив й пастушої міграції, яка поєднувала південнослов'янські та руські компоненти, але включала й невеликі романські та тюркські групи Середнього Подунав'я. Пастуше населення поповнювало села, засновані осілими мігрантами з передгірських територій, і лише в окремих випадках могло започатковувати утворення й деяких невеликих високогірних сіл. Характер традиційного господарства визначив й особливості мережі розселення Гуцульщини: великі села у долинах і багато хуторів на верхах.

Антропологічні риси гуцулів також засвідчують їхню порівняно більшу, ніж інших українських етнографічних груп, близькість з балканською, придунайською південнослов'янською людністю [1]. Це підтверджує і традиційна культура, зокрема деякі особливості фольклору та поширені народні танці (сербен, аркан).

Провідною галуззю традиційного господарства гуцулів було тваринництво за мінімальної ролі землеробства. Це зумовлено як особливостями рельєфу, тобто малою природною придатністю гірської місцевості до розвитку рослинництва, так і сукупністю традицій пастушого населення, які якраз пов'язані з особливостями заселення та походженням переселенців.

Від карпатського Надсяння, де закінчується бойківський говір, уздовж Західних і частини Низьких Бескидів, аж по р. Попрад на Заході простягалась територія ще однієї української карпатської етнографічної групи – *лемків*. Лемківська етнографічна територія творила особливий півострівний клин, який далеко заходив поміж етнічними ареалами словаків й поляків. Сама конфігурація лемківського ареалу – це ніби застигла міграційна хвиля давньоукраїнського розселення, яке відбулося в карпатській гірській місцевості впродовж XIII – першої половини XIX ст.

Найбільш драматичною є й політична історія цієї української етнографічної групи, адже за результатами Другої світової війни основна частина Лемківщини через різні суб'єктивні моменти формування державних кордонів опинилася поза межами України (у Польщі та Словаччині). Внаслідок обміну населенням між Польщею та СРСР в 1944–1945 рр. та проведення акції «Вісла» українські горяни-лемки у складі комуністичної Польщі

фактично були депортовані зі своєї етнографічної території. В повоєнній Чехословаччині лемківський етнографічний ареал зберігся, але демографічний потенціал українського населення в цій країні також неухильно знижувався через різні несприятливі демарші державної влади в етнорелігійній сфері, а в сучасній Словаччині – через підтримувану на державному рівні пропаганду ідеології політичного русинства.

Отже, через несприятливі територіально-політичні реалії, що виникли в процесі суб'єктивного формування кордонів, у сучасній Україні лемківський етнографічний ареал порівняно невеликий і загалом має перехідний характер, поєднуючи деякі бойківські ознаки та етнографічні особливості людності рівнинної частини Закарпаття. Це насамперед стосується поселень Великоберезнянського району Закарпатської області, а також деяких сіл Перечинського, Мукачівського і Свалявського районів цього ж регіону.

Проблема становлення лемківського етнографічного району, з огляду на його унікальне географічне положення, також стала предметом різних етнополітичних спекуляцій. Але це мало стосувалось етноніма *лемки*, проти зовнішнього походження якого, очевидно пов'язаного з частим уживанням мешканцями слова *лем* (у розумінні *лише, тільки*), практично нема аргументів. Самі лемки себе ідентифікували як *русини, руснаки*, що однозначно засвідчувало їхню безпосередню єдність з українським народом.

Заангажовані суб'єктивні підходи щодо формування лемківської етнографічної групи українського народу найбільше стосуються твердження про первинно волоське [7], тобто (в інтерпретації апологетів таких поглядів) румунське походження лемків. Іншими словами, в підходах багатьох науковців сусідніх країн помітною є ментально-пізнавальна установка щодо несприйняття українськості лемків. Мовляв, цей район первинно заселили предки румунів, які в наступні століття незрозуміло з яких причин (адже територія була оточена польськими та словацькими ареалами) зукраїнізувалися. На принциповій неможливості такої асиміляції та відсутності слідів поширення у районі великих груп романомовного населення наголошували провідні українські етнологи, це засвідчували й об'єктивні матеріали топонімії, імена і прізвища мешканців сіл [9]. Водночас південна міграція, тобто переселення з Трансильванії та Середнього Дунаю, дійсно вплинула на освоєння Лемківщини. Але це не були романські мігранти, а переважно слов'яно-руське населення. В процесі заселення суттєвою була хвиля пере-

селення у цей гірський район українських мігрантів – вихідців з Перемищини, Сяноччини, Мукачівщини та інших рівнинних територій. Помітним був і рух колоністів з інших українських гірських місцевостей, про що свідчить тотожність низки назв поселень Лемківщини та інших етнічно українських карпатських районів. Консолідація різних, але й разом з тим культурно-споріднених, груп переважно руської (української) людності в процесі життєдіяльності в особливих природних умовах Низьких Бескидів, й забезпечила формування лемківської етнографічної групи. На їхню традиційну культуру та особливості говору

вплинув й культурно-асиміляційний тиск польського та словацького населення як з півночі, так і з півдня. Отже, співвідношення різних груп переселенців з півдня, півночі, заходу і сходу (ще раз наголосимо, що це було у більшості руське (давньоукраїнське) населення), а також усталення характерних ознак традиційного господарства й традиційної культури в процесі спільної життєдіяльності в особливих природних умовах й вплинуло найбільше на формування українських карпатських етнографічних груп (бойків, лемків, гуцулів) та різних перехідних типів.

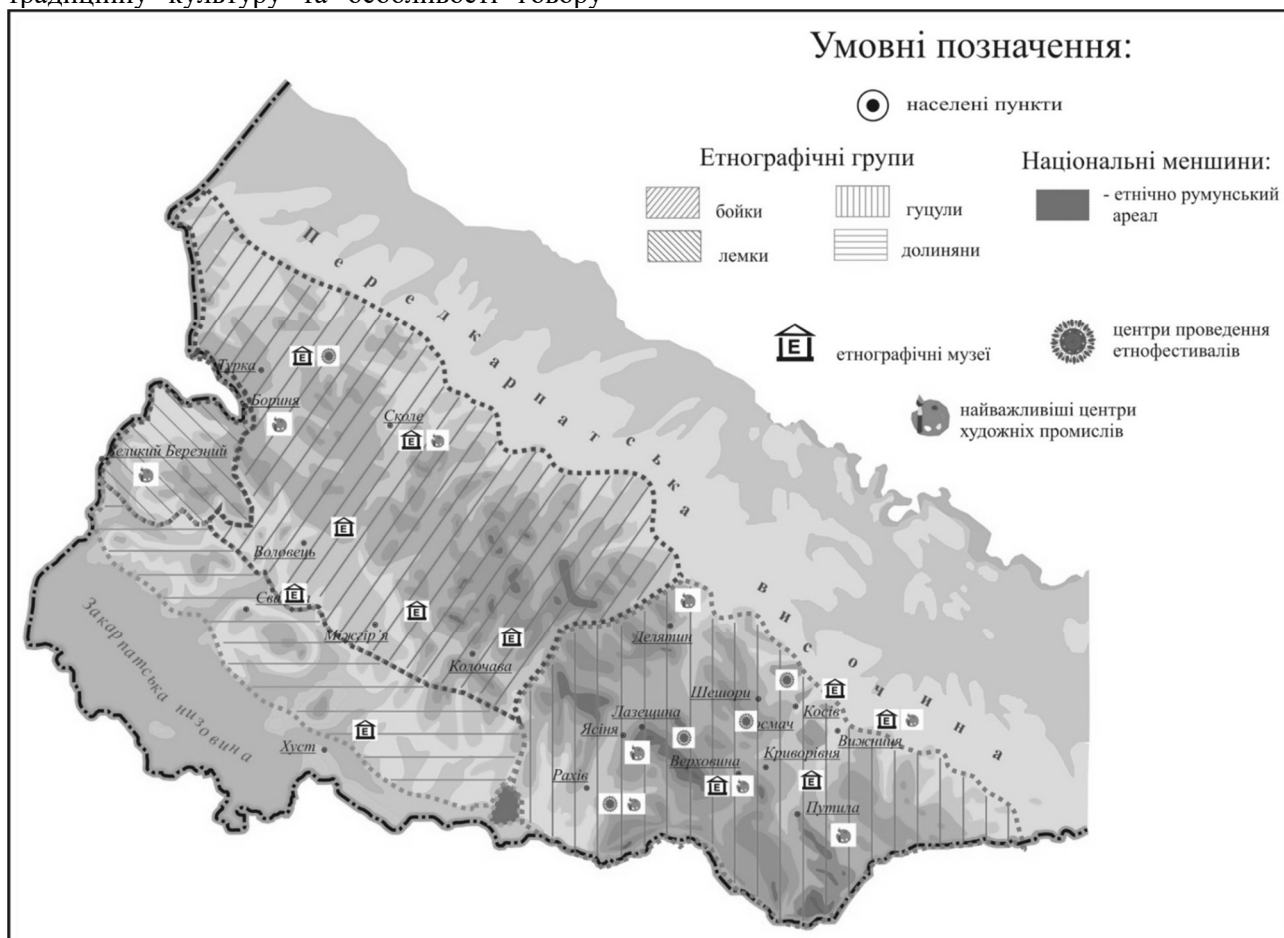

Рис. 1. Етнографічні особливості гірської місцевості Українських Карпат

Отже, спільні і відмінні умови заселення спричинили унікальність та єдність усієї української карпатської традиційної культури як складової всієї української культурної спадщини та, разом з тим, і окремі її районні відмінності. Водночас, як зазначає, С.П. Павлюк: «Генетична родинність населення Українських Карпат з українським етносом, а з цим і повна органічність культурних надбань та спільність етнічної історії (хіба що з корекцією на політичну історію та ландшафтні умови) рельєфно простежується за матеріалами антропології, археології, етнографії, писемних пам'яток, лінгвістики та інших наук» [8, с. 12].

Диференціація та широке поширення традиційно-культурних пам'яток в межах Українських Карпат може важливим чинником розвитку туризму в цьому регіоні, насамперед етнографічного, який має всі підстави успішно поєднуватись з іншими видами туристичної діяльності, зокрема, сільським зеленим, спортивним та рекреаційно-оздоровчим. А тому в межах кожного етнографічного району є різнобічні передумови для формування цілісних туристичних кластерів. Причому важливе туристично-атрактивне значення можуть мати всі складові традиційної культури бойків, гуцулів та лемків, зокрема, художні промисли,

традиційне житло (гуцульська гражда, бойківська довга хата) і традиційне господарство, сакральна архітектура, фольклор, особливо пісенний.

На сьогодні найкраще упорядкованими й інформаційно популяризованими є ресурси етнографічного туризму гуцульського етнографічного району (художні промисли та навчальні заклади з підготовки відповідних фахівців у Косові й Вижниці [4], пам'ятки традиційного будівництва (в Криворівні, Ясіні, Яремчі, Ворохті), етнофестивалі в Рахові, Шешорах, Космачі, Лазещині), на основі використання яких формуються Верховинсько-Криворівненський, Косівський, Яремчанський, Вижницько-Путильський та Рахівсько-Ясінський туристичні кластери. Водночас мистецька, а відтак й туристично-атракційна значущість традиційної культури бойків через різні причини ще не отримала належного інформаційного відображення, незважаючи на наявність тут пам'яток сакрального будівництва загальноукраїнського значення, зокрема, у селах Матків, Нижнє Висоцьке, Комарники, Опорець, Бусовисько, Ясениця-Замкова. Позитивним імпульсом в цьому напрямі може стати регулярне проведення в м. Турка етнофестивалю «Всесвітні бойківські фестини», а також популяризація традиційного бойківського господарства (Бориня, Колочава). Тому з огляду на поширення різнобічних туристичних ресурсів можна ставити питання і про формування на території Бойківщини трьох туристичних кластерів з суттєвою роллю етнографічного туризму – Турківсько-Боринського, Сколівсько-Славського, Міжгірсько-Колочавського.

В поширенні етнографічного туризму важливу роль мали б виконувати етнографічні музеї, розміщені у Верховині, Лазещині, Турці, Колочаві, Криворівні, Косові, Яремчі та ін. поселеннях, але за умови вдосконалення їхньої інформаційної основи через вилучення з експозицій та екскурсійних матеріалів недостовірних тверджень щодо походження етнографічних груп та їхньої культурної самотності.

З огляду на обмеженість лемківського етнографічного ареалу в сучасній Україні туристично привабливих матеріальних об'єктів лемківської традиційної культури в українській карпатській гірській місцевості залишилось небагато, зокрема, це лише кілька типових лемківських церков. Водночас позитивним чинником розвитку етнографічного туризму в українській частині Лемківщини може стати організація лемківських етнофестивалів з урахуванням досвіду лемків у Польщі та достатньо широке поширення в сучасній Україні непов-

торного лемківського фольклору. Місце постійного розташування такого етнофестивалю і позначить найбільший центр етнографічного туризму в межах української частини Лемківщини.

Оскільки низка поселень Українських Карпат є важливими осередками спортивно-оздоровчого й пізнавального туризму (Верховина, Сколе, Славське, Колочава, Міжгір'я, Східниця, Ясіня, Яремче та ін.), то їхнє подальше перетворення в потужні туристичні центри потребує кооперації різних видів туризму, у тому числі й на основі активного залученням етнографічної складової. Водночас помітними є й обмежувальні чинники становлення туризму, які насамперед стосуються поганого стану шляхів сполучення, недостатнього розвитку інженерної та соціально-економічної інфраструктури, що слід врахувати в перспективних планах соціально-економічного розвитку етнографічних районів.

Етнографічний туризм також має підстави стати складовою транскордонної співпраці з Польщею, Словаччиною та Румунією. Це особливо актуально з огляду на те, що прикордонні українські території відзначаються помітною депресивністю соціально-економічного розвитку, тому транскордонний етнографічний туризм міг би підштовхнути розвиток місцевого господарства, створити передумови для використання міжнародного досвіду, враховуючи подібність і навіть близькість етнографічних передумов. Але для розвитку транскордонної туристичної співпраці важливо розширити мережу транскордонних переходів, створити інфраструктурні передумови й необхідне інформаційно-довідкове забезпечення для залучення іноземних туристів.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження.

1. Формування українських карпатських етнографічних груп (бойків, лемків, гуцулів) визначалося роллю різних колонізаційних рухів в заселенні української карпатської гірської місцевості впродовж XIII – першої половини XIX ст., насамперед співвідношенням регіональних груп українських переселенців, а також усталення характерних ознак традиційного господарства й традиційної культури в різних природних умовах. Водночас уявлення про провідну роль різних неслов'янських етнічних спільнот в утворенні карпатських етнографічних груп є хибними.

2. Розуміння походження українських карпатських етнографічних груп, унікальності української карпатської традиційної культури та її пов'язаності з українською культурою

інших регіонів має стати методологічною основою інформаційних ресурсів для організації етнографічного туризму та знайти відповідне відображення в довідковій літературі та експозиціях музеїв.

3. На сьогодні найбільш розвинутими та інформаційно впорядкованими є етнографічні ресурси Гуцульщини, що забезпечує формування тут кількох туристичних кластерів зі знач-

ною часткою етнографічного туризму. Суттєві підстави стати центрами етнографічного туризму має і низка поселень Бойківщини.

4. Розвиток етнографічного туризму в Українських Карпатах може успішно поєднуватися з іншими видами туристичної діяльності та стати чинником поглиблення транскордонної співпраці з сусідніми державами.

Література:

1. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. К.: Мистецтво, 1995.– 382 с.
2. Гошко Ю. Г. Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут. К.: Наук. думка, 1976. – 206 с.
3. Зборовський П. Топоніміка Турківщини. Львів: Камула, 2004.– 258 с.
4. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.). Львів-Івано-Франківськ: Фоліант, 2009.– 508 с.
5. Кобилянський Б. Діалект і літературна мова. К.: Радянська школа, 1960.–274 с.
6. Красовський Р., Солинко Д. Хто ми лемки? Львів, 1991.– 48 с.
7. Лемківщина. Карта / Авт. спец. змісту І. Ровенчак. Львів, 2002.
8. Павлюк С. П. Аграрні традиції // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Т. 2. Львів, 2006. С. 11 – 56.
9. Тиводар М. П. Традиційне скотарство Українських Карпат другої пол. XIX – першої пол. XX ст. Історико-етнологічне дослідження. Ужгород: Карпати, 1994.–560 с.
10. Худаш М. Происхождение названий «гуцули», «бойки», «лемки» / Украинские Карпаты. Культура. К.: Наук. думка, 1989 С. 24–27.
11. Шухевич В. Гуцульщина (у 5 ч.). Ч. 1. Львів, 1899.

References:

1. Vovk F. Studiyi z ukrayins'koyi etnografii ta antropolohiyi. K.: Mystetstvo, 1995.– 382 s.
2. Hoshko YU. H. Naseleennya Ukrayins'kykh Karpat KHV–KHVIII st. Zaseleennya. Mihratsiyi. Pobut. K.: Nauk. dumka, 1976. – 206 s.
3. Zborovs'kyu P. Toponimika Turktivshchyny. L'viv: Kamula, 2004.– 258 s.
4. Klapchuk V. Hutsul'shchyna ta hutsuly: ekonomika i narodni promysly (druha polovyna KHKH – persha tretyna KHKH st.). L'viv-Ivano-Frankivs'k: Foliyant, 2009.– 508 s.
5. Kobylyans'kyu B. Dialekt i literaturna mova. K.: Radyans'ka shkola, 1960. – 274 s.
6. Krasovs'kyu R., Solynko D. Khto my lemky? L'viv, 1991.– 48 s.
7. Lemkivshchyna. Karta / Avt. spets. zmistu I. Rovenchak. L'viv, 2002.
8. Pavlyuk S. P. Ahrarni tradytsiyi // Etnohenez ta etnichna istoriya naseleennya Ukrayins'kykh Karpat. T. 2. L'viv, 2006. S. 11 – 56.
9. Tyvodar M. P. Tradytsiyne skotarstvo Ukrayins'kykh Karpat druhoi polovyny KHKH – pershoi polovyny KHKH st. Uzhgorod: Karpaty, 1994.–560 s.
10. Khudash M. Proyskhozhdennye nazvanyu «hutsuly», «boyky», «lemky» / Ukraynskye Karpaty. Kul'tura. K.: Nauk. dumka, 1989 S. 24–27.
11. Shukhevyh V. Hutsul'shchyna (u 5 ch.). CH. 1. L'viv, 1899.

Аннотация:

М. С. Днистрянский, Н. И. Днистрянская. ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ОТЛИЧИЯ УКРАИНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ КАРПАТ: ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Ареал расселения этнических украинцев в Карпатах включает три этнографических района – бойковский, гуцульский и лемковский. Ретроспективный анализ процессов заселения свидетельствует о том, что образование этих этнографических групп не связано с реликтовыми этносами, а является следствием различного соотношения переселенцев из разных равнинных и предгорных территорий, а также формирования характерных признаков традиционного хозяйства в различных природных условиях. Названия украинских карпатских этнографических групп имеют внешнее происхождение, то есть являются экзоэтнонимами, а потому не могут раскрывать их происхождение.

Понимание происхождения украинских карпатских этнографических групп, уникальности и всеукраинской сущности карпатской традиционной культуры должно стать методологической основой информационных ресурсов для организации этнографического туризма и найти соответствующее отражение в справочной литературе и экспозициях музеев.

Дифференциация и широкое распространение традиционно-культурных памятников в пределах Украинских Карпат является дополнительным резервом развития туризма в регионе, прежде всего этнографического, который может успешно сочетаться с сельским зеленым, спортивным и рекреационно-оздоровительным.

Более упорядоченными и информационно популяризованными есть ресурсы этнографического туризма гуцульского этнографического района, на основе использования которых формируются несколько туристических кластеров. Учитывая распространение разносторонних туристических ресурсов, центрами этнографического туризма на территории Бойківщини также могут стать Турка, Борыня, Сколе, Славьско,

Межгорье и Колочава.

Етнографический туризм имеет основания быть составной частью трансграничного сотрудничества с Польшей, Словакией и Румынией, но при условии создания необходимой инфраструктуры.

Ключевые слова: этнографические группы Украинских Карпат, традиционная украинская культура, этнографический туризм, туристические ресурсы.

Abstract:

Myroslav Dnistrianskyi, Natalia Dnistrianska. ETHNOGRAPHIC DIFFERENCES OF THE UKRAINIAN POPULATION OF THE CARPATHIANS: FACTORS OF FORMATION, CULTURAL AND TOURIST VALUE

The area of settlement of ethnic Ukrainians in the Carpathians includes three ethnographic districts - Boyko's, Hutsul's and Lemko's. A retrospective analysis of settlement processes shows that the formation of these ethnographic groups is not associated with certain relict ethnic communities, but is the result of different ratios of migrants from certain plains and foothills, as well as the formation of traditional features in different natural conditions. The names of Ukrainian Carpathian ethnographic groups are of external origin, that is exoethnonyms, and therefore cannot reveal their origin.

Along with the distinctive features, the traditional culture of Ukrainian Carpathian ethnographic groups is marked by unity, connection with Ukrainian traditional culture in general and significant potential in the processes of modernization of Ukrainian society.

Understanding the origin of Ukrainian Carpathian ethnographic groups, the uniqueness and all-Ukrainian essence of Carpathian traditional culture should become a methodological basis for information resources for the organization of ethnographic tourism and be reflected in the reference literature and museum exhibits.

Differentiation and wide distribution of traditional and cultural monuments within the Ukrainian Carpathians is an additional reserve for the development of tourism in this region, especially ethnographic, which can be successfully combined with rural green, sports and recreational and health.

The resources of ethnographic tourism of the Hutsul's ethnographic district (arts and crafts and training institutions for the training of relevant specialists, monuments of traditional construction, ethno-festivals) are the best organized and informationally popularized Verkhovyna-Kyryvorivna's, Kosiv-Yaremche's, Vyzhnytsia-Putyl's and Rakhiv-Yasynia tourist clusters. Given the spread of diverse tourist resources, the centers of ethnographic tourism in the Boykiv region can be Turka, Borynya, Skole, Slavsko, Mizhhirya and Kolochava.

Ethnographic tourism should be a component of cross-border cooperation with Poland, Slovakia and Romania, but subject to the creation of the necessary infrastructure.

Conclusions and prospects for the use of research results.

1. The formation of Ukrainian Carpathian ethnographic groups (Boyks, Lemkos, Hutsuls) was determined by the role of various colonization movements in the settlement of the Ukrainian Carpathian mountains during the thirteenth - first half of the nineteenth century. culture in different natural conditions. At the same time, the notion of the leading role of various non-Slavic ethnic communities in the formation of Carpathian ethnographic groups is erroneous.

2. Understanding the origin of Ukrainian Carpathian ethnographic groups, the uniqueness of Ukrainian Carpathian traditional culture and its connection with Ukrainian culture of other regions should become a methodological basis for information resources for ethnographic tourism and be reflected in reference books and museum exhibits.

3. Today the most developed and informationally organized are the ethnographic resources of the Hutsul region, which ensures the formation of several tourist clusters with a significant share of ethnographic tourism. A number of settlements in the Boykiv region also have significant grounds for becoming centers of ethnographic tourism.

4. The development of ethnographic tourism in the Ukrainian Carpathians can be successfully combined with other types of tourist activities and become a factor in deepening cross-border cooperation with neighboring countries.

Keywords: ethnographic groups of the Ukrainian Carpathians, traditional Ukrainian culture, ethnographic tourism, tourist resources.

Надійшла 01.10.2020 р.

УДК 911.3:338.242+519.24

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.8>

Ярослав МАРИНЯК

ДІЯЛЬНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ: СТАН ТА ВИКЛИКИ

Висвітлено питання формування Подільського туристичного району як одного з складових соціально-економічного районування та регіональної політики держави. Проведено аналіз діяльності виробників та дистриб'юторів комплексного туристичного продукту. З'ясовано динаміку кількості підприємств-виробників та дистриб'юторів комплексного туристичного продукту України за 1999-2018 рр.. Вивчалися тенденції розвитку туризму суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги (одиниць) за 1999-2018 рр. в Україні та Подільському регіону. Розкрито, що у структурі туристичного сектору економіки переважають малі туристичні підприємства. Ретроспективно встановлені основні питання діяльності туристичних підприємств

упродовж 90-х рр. ХХ ст. до сьогодні. Досліджено за допомогою статистичних методів основні показники діяльності суб'єктів туризму.

Ключові слова: підприємство, туристичні підприємства, Подільський регіон України, суб'єкти туристичної діяльності, статистичні показники у туризмі.

Постановка науково-практичної проблеми. У сучасній світовій економіці туризм відіграє все більш значну роль. Він сприяє демократизації суспільства, підвищенню культурного рівня людей, поліпшенню здоров'я населення, вносить свій внесок у соціально-економічний розвиток регіонів і країни в цілому. Туризм сприяє надходженню фінансових ресурсів, зростанню попиту на товари та послуги, на виробу місцевої промисловості. Розвиток туризму у регіонах дозволяє збільшити доходи регіональних і місцевих бюджетів, що призводить до підвищення рівня життя населення. Збільшення об'єктів туризму, оновлення готельного господарства позитивно впливають на стан кон'юнктури у будівництві та інфраструктурі, дозволяє вирішити проблеми зайнятості та екології у регіоні Поділля.

Актуальність і новизна дослідження. Поділля є одним із найперспективніших регіонів країни щодо функціонування туристичної сфери та має широкі можливості для розвитку як регіонального, так і міжрегіонального та міжнародного туризму, а за комплексом історико-культурних і природних ресурсів може забезпечити потреби у культурному, пізнавальному, оздоровчому, рекреаційному, релігійному, спелеологічному та зеленому видах туризму. До найважливіших результатів, які визначають новизну дослідження є:

- обґрунтовано суспільно-географічну сутність поняття «Подільського туристичного регіону»;

- визначено основні показники функціонування Подільського туристичного регіону як єдино цілого так і в межах України;

- обґрунтовано формування та функціонування сучасного стану діяльності туристичних підприємств та можливі сценарії розвитку туристичного сектору Подільського регіону.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Стаття виконана згідно з планами науково-дослідних робіт кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. В публікації ставляться такі основні завдання: а) з'ясувати методичні прийоми дослідження туристичних підприємств регіону; б) вивчити формуючі чинники функціонування Подільського регіону як складової туристичного сектору економіки країни; в) дослідити сучасний стан та можливі сценарії розвитку туристичної галу-

зі Подільських областей; г) визначити перспективи розвитку туристичної сфери Поділля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою дослідження. Методологічною основою дослідження є праці зарубіжних та вітчизняних вчених різних галузей наукового напрямку туризмології. Найбільші цікавими роботами цієї тематики є монографії Л.І.Воротиної, М.Р. Гнатюка, Г.М. Захарчин, В.Ф.Кіфяка, О.О. Любіцевої. При вивченні туристичних підприємств використано праці В.Я. Брича, Н.С. Кудли, Я.О. Мариняка та ін. При вивченні регіональних особливостей туризму важливими є напрацювання провідних вітчизняних науковців, зокрема, В. Євдокименка, В.Кіфяка, Т. Ткаченко, І.М. Школи.

Викладення основного матеріалу. Дослідження туристичних підприємств регіону передбачає поетапність реалізації мети і основних завдань. На кожному етапі визначаються конкретні завдання.

На першому етапі дослідження було визначено науково-методичний підхід щодо інституційно-правового завдання розвитку туристичного сектору України. З'ясовано, що інституційне підґрунтя розвитку туристичного ринку забезпечується Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, мережею державних органів інституційно-правового управління та регулювання розвитку туризму, Місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та місцевими органами, що здійснюють регулювання в галузі туризму.

На другому етапі дослідження були розглянуті питання розвитку Подільського туристичного регіону та об'єктивні передумови його формування. Подільський туристичний регіон, до складу якого входять Вінницька, Тернопільська та Хмельницька області, знаходиться в Південно-Західній частині України. Його площа 60,9 тис. км² (10,1% площі України), чисельність населення - 4560,2 тис. осіб (9,5% кількості населення країни) в т. ч.: сільське - 53%, міське - 47%.

Регіон має зручне економіко-географічне та туристичне положення, зокрема, такі його характеристики, як централізованість, сусідство з відносно розвиненими регіонами, вигідне транспортне сполучення Близькість його до державного кордону України з Білоруссю, Молдовою, Румунією, Польщею, Угорщиною, Словаччиною, є передумовою міжнародного